
УДК 343.4

<https://doi.org/10.34142/23121661.2024.40.18>

[orcid.org / 0000-0002-9830-7195](https://orcid.org/0000-0002-9830-7195)

© Гресь Д.О., 2024

А.В. Гресь

**ОКРЕМІ ПИТАННЯ ВИЗНАННЯ ДІТЕЙ
ПОТЕРПІЛИМИ ВІД КРИМІНАЛЬНОГО
ПРАВОПОРУШЕННЯ ЗА ВЧИНЕННЯ
ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА**

A. Hres

**SEPARATE ISSUES OF THE
RECOGNITION OF CHILDREN AS
VICTIMS OF CRIMINAL OFFENSES
RELATED TO DOMESTIC VIOLENCE**

Анотація. Метою статті є розкриття поняття «потерпілий» через призму національного законодавства, аналіз судової практики щодо визнання дітей, які стали свідками домашнього насильства, потерпілими, та запропоновано єдиний підхід у застосуванні норм матеріального закону при встановленні потерпілого від кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126-1 Кримінального Кодексу України.

Проведено порівняння щодо тлумачення поняття «потерпілий» у кримінальному процесуальному законодавстві та нормативно-правових актах, які регулюють сімейні відносини. Проаналізовано судові рішення, постановлені судами щодо осіб за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126-1 Кримінального Кодексу України. Вказується, що здебільшого вказаний злочин вчиняється чоловіками, а потерпілими зазвичай є жінки та діти. Також вказується на те, що домашнє насильство може бути двох видів: те, яке вчиняється по відношенню до жінки або чоловіка, які можуть і не перебувати у шлюбних відносинах між собою; насильство, яке вчиняється батьками щодо дітей, або дідами (бабами) відносно онуків та навпаки. Акцентується увага на кількості розглянутих судами справ з постановленням обвинувальних вироків щодо осіб, які вчинили домашнє насильство. Водночас автор зазначає, що проблемним залишається питання щодо визнання дітей, які стали свідками домашнього насильства, потерпілими. Так, у проаналізованих вироків встановлено, що діти, які стали безпосередніми жертвами домашнього насильства (фізичного чи психологічного) разом зі своїми матерями, які були офіційно визнані потерпілими, судами потерпілими не визнаються. Даний факт ніяк не відображається в

мотивувальній чи резолютивній частині вироку. Автор зазначає про необхідність виокремлення дітей як окремої категорії потерпілих від домашнього насильства.

Ключові слова: Стамбульська конвенція, держава, неповнолітній потерпілий, свідок, насильство, домашнє насильство, протидія домашньому насильству, кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я, кримінальне провадження, судове рішення, вирок.

Annotation. The purpose of the article is to reveal the concept of "victim" through the prism of national legislation, to analyze judicial practice regarding the recognition of children who witnessed domestic violence as victims, and to propose a unified approach in the application of the norms of substantive law when establishing a victim of a criminal offense, provided for in Art. 126-1 of the Criminal Code of Ukraine.

A comparison was made regarding the interpretation of the concept of "victim" in criminal procedural legislation and legal acts regulating family relations. The court decisions issued by the courts against persons for committing a criminal offense provided for in Art. 126-1 of the Criminal Code of Ukraine. It is stated that mostly the specified crime is committed by men, and the victims are usually women and children. It is also indicated that domestic violence can be of two types: that which is committed against a woman or a man who may not be in a marital relationship with each other; violence committed by parents against children, or by grandfathers (grandmothers) against grandchildren and vice versa. Attention is focused on the number of cases reviewed by the courts with convictions against persons who committed domestic violence. At the same time, the author notes that the issue of recognizing children who witnessed domestic violence as victims remains problematic. Thus, in the analyzed verdicts, it was established that children who became direct victims of domestic violence (physical or psychological) together with their mothers, who were officially recognized as victims, are not recognized as victims by the courts. This fact is not reflected in the motivational or resolute part of the verdict. The author notes the need for isolation

Key words: Istanbul Convention, state, minor victim, witness, violence, domestic violence, combating domestic violence, criminal offenses against life and health, criminal proceedings, court decision, sentence.

Постановка проблеми. Удосконалення законодавства та запровадження дієвих механізмів протидії домашньому насильству на сьогодні є вкрай необхідним, що позбавить кривдників можливості ховатись за ширмою невтручання у приватне життя. Безпосередньою детермінантою у цьому напрямі стає ратифікація Україною 20 червня 2022 року Стамбульської конвенції – «Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами» від 11.05.2011 року. Стамбульська Конвенція покликана щодо вжиття заходів превентивного характеру, захисту потерпілих осіб та притягнення до кримінальної відповідальності винних у вчиненні домашнього насильства. Попри те, що в «цілому національне законодавство є досі сучасним та гармонійним, однак проблема з домашнім насильством в Україні не вирішується, оскільки досі існують випадки коли правоохоронні органи, суди та інші суб'єкти, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, не

визнають дії кривдника насильством та посиляються на те, що це «сімейна справа», а також існує думка, що будь-які дії матері відносно власної дитини не можуть бути кваліфіковані як домашнє насильство, бо, якщо дитина знаходиться з матір'ю, вона може вчиняти до дитини будь-які дії на власний розсуд». [1]

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові дослідження з указаної проблематики здійснювала низка дослідників-правників: Ю.М. Антонян, Л.В. Багрій-Шахматов, О.М. Бандурка, М.І. Бажанов, І.Г. Богатирьов, В.В. Лихолоб, О.В. Максименко, В.О. Меркулова, В.О. Туляков, П.Л. Фріс, Т.В. Циганчук, В.І. та інші провідні науковці. На думку вказаних дослідників вирішити проблему щодо вчинення домашнього насильства щодо неповнолітніх можливо при взаємодії соціальних інститутів, які займаються виховною роботою.

Мета статті. Метою статті є розкриття поняття «потерпілий» через призму національного законодавства, аналіз судової практики щодо визнання дітей, які стали свідками домашнього насильства, потерпілими, та запропоновано єдиний підхід у застосуванні норм матеріального закону при встановленні ознак діяння, передбаченого ст. 126-1 Кримінального Кодексу України (далі- ККУ).

Виклад основного матеріалу. Відповідно до даних ООН (ЮНІСЕФ) «у світі три чверті дітей віком 2-4 роки регулярно страждають від жорстокої дисципліни з боку батьків чи інших опікунів, для 42% батьків емоційне насилля над дітьми є допустимим у навчальних цілях. За статистичними даними, понад 3 мільйони дітей в Україні щороку спостерігають за актами насильства у сім'ї або є їхніми вимушеними учасниками, а майже 70% жінок піддаються різним формам знуцань і принижень. Діти скривджених 5 матерів у 6 разів схильніші до суїциду, а 50% – до зловживань наркотиками» [2, с. 19, 22].

В Україні немає спеціального закону про правовий статус неповнолітньої особи, тому існує значна кількість законодавчих актів, розпорошеність прав неповнолітніх за різними галузевими нормативно-правовими актами, безсистемність роблять їх закритими для сприйняття та виконання, приховують правові прогалини чинного законодавства у сфері реалізації прав і інтересів неповнолітніх осіб. Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року, Національна економічна стратегія України на період до 2030 року визначають важливість соціального захисту сім'ї, материнства, дитинства [3, с. 45].

При дослідженні проблематики питання щодо визнання особи потерпілого треба кореспондувати до ст. 3 Конституції України, відповідно до якої «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека

визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави». Так, зі змісту статті вбачається, «що захист, закріплених в Конституції України прав та свобод, визначає напрямок діяльності держави та у разі їх порушення передбачена кримінальна відповідальність. Тобто держава стоїть на захисті особи, що може стати потерпілим або вже такою є» [4].

Відповідно до ст. 55 ККУ «потерпілим у кримінальному провадженні може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди» [5]. Потерпілим від домашнього насильства є спеціальний суб'єкт, тлумачення якого визначено нормами національного законодавства, зокрема це може бути один з подружжя чи колишнього подружжя або інша особа, з якою винний перебуває або перебував у сімейних або близьких відносинах.

Відповідно до ст. 3 Сімейного Кодексу України (далі – СК), «подружжя вважається сім'єю і тоді, коли дружина та чоловік у зв'язку з навчанням, роботою, лікуванням, необхідністю догляду за батьками, дітьми і з інших поважних причин не проживають спільно».

Відповідно до ч. 2 ст. 21 СК «проживання однією сім'єю жінки та чоловіка без шлюбу не є підставою для виникнення у них прав та обов'язків подружжя». Однак, слід наголосити на тому, що у випадку проживання жінки та чоловіка без шлюбу, але при цьому мають спільні права та обов'язки щодо ведення спільного побуту, то в розумінні ст. 126-1 ККУ вони вважаються такими, що перебувають у сімейних відносинах.

Вказані нормативні дефініції відповідають і положенням Стамбульської конвенції, згідно з якою, зокрема, домашнє насильство має прояв у стосунках між інтимними партнерами, а також у стосунках між поколіннями.

Окремо слід зазначити, що Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» визначено, що «дитина, яка постраждала від домашнього насильства – особа, яка не досягла 18 років та зазнала домашнього насильства у будь-якій формі або стала свідком (очевидцем) такого насильства» [6]. Тобто в розумінні вказаного закону, якщо дитина була свідком будь-якої з форм насильства, вона також є постраждалою.

Моніторингом судових рішень за ст. 126-1 ККУ встановлено, «що в 2019 році на розгляді в судах першої інстанції перебувало 626 кримінальних проваджень, винесено 226 вироків, в яких від насильства фактично постраждали щонайменше 58 дітей. При цьому лише 4 дитини мали офіційний статус потерпілих у провадженні. Відповідно до викладених у вирокках обставин - принаймні 6 дітей (1 хлопчик, 5 дівчат) стали безпосередніми

жертвами домашнього насильства (фізичного чи психологічного) разом зі своїми матерями, які були офіційно визнані потерпілими. Також щонайменше 48 дітей були свідками домашнього насильства, що вчинялося відносно їхніх батьків (переважно матерів). Разом із тим, у більшості вироків не відображено того, що діти-свідки домашнього насильства також є постраждалими від домашнього насильства. До прикладу, у справах 266/5438/19, 647/2611/19 фізичне насильство по відношенню до дитини суд кваліфікував як один із аргументів на користь вчинення психологічного насильства щодо її матері. У справах 344/17099/19, 736/1359/19 суд кваліфікував вчинення насильства в присутності малолітніх дітей як обставину, що обтяжує покарання. У багатьох вироків наявні докази того, що діти були свідками домашнього насильства, а отже згідно зі ст.1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» відносяться до категорії постраждалих від домашнього насильства. Але даний факт ніяк не відображається в мотивувальній чи резолютивній частині вироку. Причиною цього ймовірно є відсутність у розумінні поняття «особа, що постраждала від домашнього насильства» та необхідної взаємодії між окремими ланками системи судових та правоохоронних органів» [7, с. 27-29].

Аналізом судової практики щодо розгляду кримінальних проваджень у 2022 році за вказаним злочином простежується тенденція, що здебільшого потерпілими є жінки та діти, а злочинцями – чоловіки. Досить слухним є той факт, що у кримінальних провадженнях за вказаним злочином досить малою є кількість випадків, коли дітей визнають потерпілими, проте які систематично спостерігають психологічне або фізичне насильство у родині, про що також зазначає Аналітичний центр «Юрфем»: «лише у 2% аналізованих випадків діти ідентифіковані як потерпілі від домашнього насильства. Свідком дитина виступає у 12% проаналізованих справ» [8].

«Психологічні та поведінкові порушення, які виникають після насильства торкаються усіх рівнів функціонування особистості у суспільстві в цілому. Незалежно від виду і форми насильства, у дитини формується відчуття малоцінності, яке принижує дитину і виховує в ній властивість не чинити супротив насильству. Діти-жертви насильства є найбільш незахищеною категорією осіб, з якими воно може відбуватися, оскільки не завжди можуть усвідомити адекватність та відповідність того, що з ними відбувається через недостатність життєвого досвіду» [9, с. 35-36].

Висновки. Імплементация нашою державою норм міжнародного законодавства безпосередньо закладає міцний фундамент щодо подолання домашнього насильства. Аналізом судової практики простежується проблематика щодо застосування єдиного підходу у визнання дітей, які стали свідками домашнього насильства, потерпілими. Однак на думку автора саме

виокремлення дітей як окремої категорії потерпілих від домашнього насильства сприятиме не тільки захисту дітей, а й поновлення їх порушених прав та інтересів, що є основною засадою державної політики у сфері охорони дитинства.

Література

1. Марина Семенова. Україна ратифікувала Стамбульську конвенцію: що зміниться? URL: https://jurliga.ligazakon.net/analytics/212514_ukrana-ratifkuvala-stambulsku-konventsyu-shcho-zmnitsya
2. Барко В.В. Напрями та засоби протидії домашньому насильству (за результатами вивчення зарубіжного досвіду). Матеріали міжнародної науково-практичної конференції Захист дитини від насильства та жорстокого поводження: сучасні виклики (Київ, 3 червня 2021). Київ, 2021, стор. 18-23.
3. Єсімов С.С. Державна політика України у сфері реалізації прав та інтересів неповнолітніх. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції Захист дитини від насильства та жорстокого поводження: сучасні виклики (Київ, 3 червня 2021). Київ, 2021, стор. 44-46.
4. Корабель М.Г. Правові аспекти визначення потерпілого в кримінальному праві і процесі. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/b6b37459-9033-4415-8daf-f5dfc109e035/content>
5. Кримінальний кодекс України від 01.04.2001 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
6. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>
7. Моніторинг ситуації реагування системи правосуддя на вчинення домашнього насильства та насильства за ознакою статі: 2019, 62 сторінки. URL: <https://la-strada.org.ua/download/monitoryng-sytuatsiyi-reaguvannya-systemy-pravosuddya-2019>
8. Звіт "Домашнє насильство в Україні: реагування в умовах війни (I півріччя 2022 року)", підготовлений Аналітичним центром ЮрФем URL: <https://jurfem.com.ua/wp-content/uploads/2022/09/8F.docx-2.pdf>
9. Бутко В.В. Психологічний аспект у роботі з дітьми, які стали жертвами насильства. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції Захист дитини від насильства та жорстокого поводження: сучасні виклики (Київ, 3 червня 2021). Київ, 2021, стор. 35-38.